

Perparime Huta

BIBLIOTEKA

94965

H. 97

**FSHATI
NE SANXHAKUN
E SHKODRES**

Ne shekujt xv - xvi

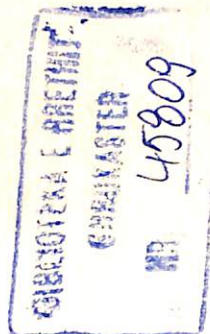
949.65
H97

AKADEMIA E SHKENCAVE E RPS TË SHQIPËRISË
INSTITUTI I HISTORISË

PËRPARIME HUTA

FSHATI
NË SANXHAKUN
E SHKODRES
NE SHEK. XV-XVI

(VËSHTRIM MBI DEMOGRAFINË
DHE EKONOMINË)

TIRANË, 1990

PARATHËNIE

Ky punim i kushtohet gjendjes demografike të fshatit në krahinat e sanxhakut të Shkodrës gjatë shek. XV-XVI, dhe gjendjes ekonomike në fund të shek. XV (viti 1485).

Objekt studimi kemi bërë qëndrueshmërinë dhe dinamikën e vendbanimeve fshatare, gjendjen e tyre demografike, lëvizjet e popullsisë të kryera për shkaqe politike, ekonomike, shoqërore dhe gjeografike, shpërndarjen e saj sipas krahinave etj. Një vend më të rëndësishëm i kemi dhënë ndriçimit të ekonomisë së fshatit, karakterit dhe nivelit të zhvillimit të saj, strukturës së prodhimit bujqësor të kësaj kohe, nëpërmjet nxjerrjes në pah të kulturave bujqësore që kultivoheshin dhe vendit që ato zinin në prodhimin bujqësor global, nivelit të zhvillimit të marrëdhënieve feudale në fshat, duke analizuar raportin midis rentës në natyrë dhe asaj në të holla që shlyente fshatarësia ndaj shtetit venedikas në vitet 1416-17 dhe ndaj feudalëve të veçantë spahinj pas pushtimit osman, në vitin 1485.

Duke i analizuar këto probleme me të dhëna konkrete historike për një trevë dhe periudhë kohore të caktuar, jemi përprjekur t'i përgjigjemi detyrës që ka shtruar shoku Enver Hoxha kur thekson se «Ne duhet ta shkruajmë objektivisht historinë e popullit e sidomos atë të fshatarësisë, mbi bazën e një sistemi rigoroz shkencor, konsekuent, të mbështetur në metodologjinë marksiste-leniniste, që është më

kryesorja, ndryshe nuk mund të shpjegojmë si duhet shndërrimet e thella që janë bërë...».¹

Historiografia e re shqiptare, nëpërmjet studimeve të ndryshme ka hedhur dritë mbi gjendjen demografike dhe ekonomike të trevave shqiptare gjatë shek. XV-XVI. Një ndihmesë me rëndësi në këtë drejtim ka sjellë teksti i Historisë së Shqipërisë,² ndonëse në të ky problem është trajtuar në mënyrë të përgjithësuar në përputhje me natyrën e kësaj vepre. Në vijat më themelore ai është trajtuar duke arritur në përgjithësime me shumë vlerë, në studimet e prof. A. Budës.³ Tiparet e përgjithshme që ato zbulojnë mbi demografinë dhe ekonominë e fshatit shqiptar na kanë shërbyer si mbështetje për hartimin e punimit.

Arritje me rëndësi e historiografisë sonë janë botimi i dy regjistrave kadastralë të shek. XV nga I. Zamputi⁴ dhe nga S. Pulaha⁵. Këto regjistra kanë krijuar një bazë të gjerë dokumentare për historinë e trevave të sanxhakut të Shkodrës, e cila bën të mundur dhe lejon të ndriçohet me hollësi gjendja demografike dhe ekonomike e fshatit në shek. XV.

Në mënyrë të drejtpërdrejtë, më konkrete dhe më gjerësisht duke u mbështetur në material të ri burimor janë trajtuar aspekte të ndryshme të demografisë dhe të ekonomisë së trevave të Shqipërisë së Veriut në një varg punimesh të S. Pulahës⁶, të cilat kanë sjellë një ndihmesë me vlerë dhe na kanë hapur rrugë për të analizuar më tej gjendjen dhe problemet që shqyrtohen.

---

1) Enver Hoxha, «Të ngrihen në një nivel më të lartë shkencat që studiojnë historinë, gjuhën dhe kulturën tonë kombëtare». Raporte e fjalime 1982-1983, f. 347.

2) Historia e Shqipërisë. Tiranë, 1959, v. I, f. 207, 212, 260-262, 322-324, 333-342.

3) A. Buda. Vendi i shqiptarëve në historinë mesjetare evropiane në shek. VIII-XVIII. «Studime historike», 1967, nr. 1, f. 3-20; Rreth disa çështjeve të historisë së formimit të popullit shqiptar, të gjuhës e të kulturës së tij. Po aty, 1980, nr. 1, f. 165-188.

4) I. Zamputi. Regjistri i Kadastrës dhe i koncesioneve për rrethin e Shkodrës 1416-1417. Tiranë, 1977 (më poshtë: Kadastra e Shkodrës...).

5) S. Pulaha. Defteri i regjistrimit të sanxhakut të Shkodrës i vitit 1485. Tiranë, 1975 (më poshtë: Regjistri 1485...).

6) S. Pulaha, Krahinat perëndimore e qendrore të sanxhakut të Shko-

Këto probleme janë trajtuar në formë të përgjithësuar edhe në dy artikuj nga K. Biçoku¹ dhe nga K. Luka.²

Çështje anësore që lidhen tërthorazi me ekonominë e fshatit shqiptar dhe që na kanë vlejtur, janë prekur edhe në historiografinë e huaj nga A. Dyselie³ dhe në mënyrë më të cekët nga B. Hrabak⁴ dhe nga E. Armao. Në punimin e A. Dyseliesë sillen të dhëna me vlerë nga dokumentacioni i arkivit të Venedikut dhe të Raguzës që dëshmojnë për një zhvillim relativisht të lartë të bujqësisë në trevat shqiptare gjatë Mesjetës. Në atë të B. Hrabakut vihet në dukje eksporti mjaft i madh i drithit për në Venedik, kurse punimi i E. Armaos me karakter kryesisht gjeografik na ka vlejtur për njohjen e krahinave dhe të toponimisë.⁵

Një grup më vete në historiografinë e huaj përbëjnë ata autorë të cilët, të nisur nga synime politike antishqiptare, e kanë paraqitur gjendjen demografike dhe ekonomike të Shqipërisë së Veriut jo në dritën e së vërtetës. Ata janë përpjekur t'i veshin fshatit shqiptar një nivel të ulët të zhvillimit ekonomik-shoqëror, ta paraqitin atë të paqendrueshëm dhe popullsinë si endacake e të përqëndruar vetëm në trevat e brendshme malore të Shqipërisë së Veriut, nga ku ajo, sipas tyre, qenka dyndur dhe ka populluar trevat shqiptare

---

drës në fund të shek. XV. «Studime historike», 1971, nr. 2, f. 43-74, nr. 3, f. 115-138; Kontribut për studimin e ngulitjes së katuneve dhe krijimin e fiseve në Shqipërinë e Veriut në shek. XV-XVI. Po aty, 1975, nr. 1, f. 75-110; Gjendja demografike në tokat shqiptare në shek. XV-XVI. Gjetet si kapitull i veçantë në librin «Popullsia shqiptare e Kosovës gjatë shek. XV-XVI». Tiranë, 1984, f. 601-659. Aspekte të demografisë historike të trevave shqiptare gjatë shek. XV-XVI, «Studime historike», 1985, nr. 3, f. 175-185.

1) K. Biçoku, *Vështrim mbi ekonominë dhe demografinë e fshatit shqiptar në shek. XV*. Po aty, 1976, nr. 4, f. 163-185.

2) K. Luka, *Gjeografia toponomastike në dy kadastrat e Shkodrës*, «Studime filologjike», 1976, nr. 1, f. 137-188. nr. 2, f. 129-178.

3) A. Ducellier, *La facade maritime de l'Albanie au moyen age*, Thessaloniki, 1981, f. 181-200, 275-293, 359-413, 560-606.

4) B. Hrabak, *Eksportimi i drithërave nga Shqipëria në shek. XIII, XIV, XV*, «Gjurmime albanologjike», 1970, f. 23-90.

5) E. Armao, *Localita, chiese, fiumi, monti e toponimi varii di un antica carta dell'Albanie settentrionale*, Roma, 1933.

bregdetare dhe ato verilindore, madje edhe në shekujt e sundimit osman. Midis këtyre shquhet për pikëpamjet antishqiptare dhe pa baza shkencore A. M. Selishev. Një karakter mobil u ka veshur vendbanimeve dhe popullsisë në Shqipërinë e Veriut edhe studiuesi serb S. Novakoviç.¹

Këto pikëpamje, që ndeshen edhe në autorë të tjerë të historiografisë nacionaliste serbomadhe të shek. XIX, janë të pranishme edhe sot në një formë më të gjallëruar, në historiografinë jugosllave. Ato kanë zënë vend në tekstin zyrtar «Historia e popujve të Jugosllavisë», ku autor i pjesës përkatëse është V. Çubriloviç, një nga frymëzuesit e genocidit ndaj shqiptarëve të Kosovës² dhe në veprën e botuar kohët e fundit nga D. Bogdanoviçi.³

Në të njëjtat përfundime ka arritur edhe studiuesi gjerman G. Shtadmyller,⁴ duke u nisur nga pozita metodologjike të gabuara dhe nga një bazë burimore tepër e varfër dhe e kufizuar. Tabloja që zbulon ky punim për gjendjen demografike dhe ekonomike të Shqipërisë së Veriut përgënjeshtroon pikëpamjet e kësaj historiografie.

Në dallim me të gjitha studimet e kryera deri më sot, në këtë punim i bëhet një analizë e imët e tërësore, me të dhëna konkrete të dokumentuara gjendjes së vendbanimeve fshatare, qëndrueshmërisë dhe dinamikës së zhvillimit të tyre gjatë periudhës së shekujve XV-XVI. Ai paraqet ekonominë e fshatit duke dhënë një tablo të qartë të gjendjes së kulturave bujqësore dhe të vendit të secilës në prodhimin bujqësor, të vendit të bujqësisë në ekonominë e krahinave të sanxhakut si dhe rentat në natyrë dhe në të holla që merrnin shteti venedikas dhe më vonë feudalët osmanë si edhe raporti midis tyre.

Analizë e hollësishme i është bërë edhe gjendjes demografike. Në krahasim me studimet e S. Pulahës të cilat në këtë drejtim janë të një karakteri më të përgjithshëm sepse e shqyrtojnë gjendjen demografike për gjithë tokat shqip-

1) S. Novakoviç. «Selo» marrë nga Srpska knjizavno zadruga Libri 301, cikli XLIV, Beograd, 1943.

2) Istorija naroda Jugoslavije, knjiga 2, Beograd, 1960, f. 770, 790-791, 801.

3) D. Bogdanoviç, *Knjiga o Kosovu*, Beograd, 1985.

4) G. Stadmuller, *Forschungen zur albanischen Frühgeschichte*, Wiesbaden, 1966, f. 141, 147, 154, 159.

tare duke marrë për bazë njësitë administrative si sanxhakët dhe nahijet, punimi e analizon atë për krahinat e sanxhakut të Shkodrës dhe përpiqet të shkojë më thellë në njohjen e gjendjes duke marrë për bazë fshatin. Kjo jep mundësi të zbulohen më mirë shtimi i vendbanimeve dhe i popullsisë, shpërndarja e saj gjeografike si dhe veçoritë krahinore.

*
*   *
*

Shqyrtimi analitik e tërësor i të dhënave burimore në punim tregon se fshati në krahinat e sanxhakut të Shkodrës në shek. XV-XVI ishte i qëndrueshëm, se ai e kishte vijuar jetën e vet duke kaluar nga njëri shekull në tjetrin. Në fillimet e shek. XV ai paraqitej në regjistrat kadastralë i ngulitur, me ekonominë e vet të veçantë, me kufij ndarës të përcaktuar qartë nga vendbanimet e tjera. me emërtimin e vet dhe me kryefamiljarët (shtëpitë) që shlyenin detyrimet përkatëse të përcaktuara ab antiquo.

Çdo fshat kishte një fizionomi demografike dhe ekonomike të dalluar që dëshmon në mënyrë të qartë se ai ekzistonte shumë kohë më parë si vendbanim. Qëndrueshmëria e tij duket qartë në faktin se nga 116 fshatra në Ultësirën e Shkodrës të regjistruar në Kadastrën Venedikase më 1416-17 e kishin vazhduar jetën pas pushtimit osman më 1485, 50,9 për qind e tyre (59 fshatra), duke përballuar veprimin negativ të faktorëve politikë në shek. XV siç qenë konfliktet e armatosura midis Balshajve e venedikasve, dhe me një ndikim shumë më të madh, inkursicnet e herëpashershme të ushtrive osmane e sidomos, fushatat e mëdha të ushtrive të Perandorisë Osmane kundër Shkodrës më 1474 e 1478. Pasojat rrënuese e shkatërruese të pushtimit osman dhe emigracioni i madh në Itali e Dalmaci që e pasoi, shkaktuan shpopullimin dhe braktisjen e një vargu fshatrash, e për pasojë shndërrimin e një pjese të mirë të tyre në truallishte.

Me stabilizimin deri në një farë mase të gjendjes politike në shek. XVI, kur faktorët ekonomikë filluan të veprojnë më fuqishëm, vendbanimet fshatare ripërtërihen, zmadhohen, një pjesë e atyre të braktisura më parë shndërrohen përsëri në fshatra, krijohen ngulime të reja etj. Në Ultësirën e Shko-

drës në vitin 1582 e vazhduan jetën 67,2 për qind e fshatrave (78 fshatra) që ekzistonin në fillim të shek. XV.

Vijueshmëria e jetës konstatohet edhe në vendbanimet e trevave të tjera të sanxhakut të Shkodrës gjatë periudhës nga viti 1485 deri më 1582, në të cilat ndikimi shkatërrues i faktorëve politikë kishte qenë shumë më i pakët. Nga 67 fshatra në Malësinë e Shkodrës e kishin vazhduar jetën 57 fshatra (85 për qind), kurse në viset e Pejës, të Suhogërlës dhe të Altun Ilisë nga 275 fshatra 219 fshatra (79 për qind) dhe në krahinën e Bihorit 74 fshatra (95 për qind).

Dukuria e ripërtëritjes në fund të shek. XVI e fshatrave të shpopulluara e të braktisura apo të shkatërruara në fillimet e pushtimit osman (1485), si dhe vijueshmëria e jetës së shumicës së vendbanimeve, ndonëse përjetuan kushtet e veprimt shkatërrues të pushtimit osman e më në fund zmadhimi e degëzimi i fshatrave të vjetër, janë treguesit më elokuentë që flasin për qëndrueshmërinë e tyre si ngulime të krijuara shumë shekuj më parë, se ishin vendbanime me burime ekonomike të normalizuara dhe me popullsi stabël në selitjet e veta, të formuar si kombësi në rrjedhën e shekujve.

Gjatë kalimit nga shek. XV në shek. XVI numri i vendbanimeve fshatare në sanxhakun e Shkodrës ishte shtuar edhe me krijimin e ngulimeve të reja. Ky shtim, sipas kushteve konkrete natyrore e ekonomike ishte rritur diku më shumë e diku më pak. Shtim më të madh kishte pasur në Ultësirën e Shkodrës (126 fshatra) për arsye të terrenit fushor, me kushte të përshtatshme për krijimin e ngulimeve të reja, dhe të ripërtëritjes së jetës në fshatrat e braktisura në fillimet e pushtimit osman. Në trevat malore të Malësisë së Shkodrës e të Bihorit respektivisht ishin krijuar më pak vendbanime të reja, 14 në të parën e 12 në të dytën mbasi nyjat më të përshtatshme për jetesë qenë zënë me kohë dhe vetë ekzistenca e një terreni të thyer, pa toka të punueshme e vështirësonte së tepërmi krijimin e ngulimeve të reja. Me zhvillimin e forcave prodhuese dhe shtimin e popullsisë, ndonëse me ritme të ngadalta për shkak të një vargu faktorësh frenues që vepruan gjatë pushtimit osman, fshati nuk qëndroi i pandryshueshëm, statik por eci në rrugën e zhvillimit. Krahas ripërtëritjes u krijuan fshatra të reja në toka të hapura rishitas, u zgjeruan dhe u zmadhuan fshatrat e vjetra, duke u

degëzuar dhe u krijuan ngulime të reja jo vetëm nga ndarja e vëllazërive por edhe nga vendosja e blegtorëve në vendet e kullotave dimërore në fusha, krahas atyre në kullotat verore në malësi. Herë-herë konstatohet edhe kthim fshatrash në truallishte, edhe kalimi i ndonjë fshati në përbërjen e një tjetri duke mos ekzistuar më si fshat më vete etj. Edhe pse vendbanimet fshatare karakterizoheshin nga stabiliteti, ato nuk kishin qenë statike, të dhënë një herë e përgjithmonë, por kishin ecur dhe vazhduan të ecin nëpër rrugën dialektike të zhvillimit në përputhje me veprimin e faktorëve ekonomikë, politikë, shoqërorë, gjeografikë etj., të cilët herë e kishin frenuar dhe herë e kishin shpejtuar këtë zhvillim. Në përshtatje me këta faktorë popullsia kishte pasur këtë shpërndarje: më e dendur kishte qenë më 1485 në zonën Pejës-Suhogërlë-Altun-ili dhe në krahinën e Bihorit që nuk përsuan stuhinë e viteve 70, kurse më e rrallë në Ultësirën e Shkodrës, me gjithë kushtet e përshtatshme ekonomike e gjeografike. Akoma më e rrallë ishte në Malësinë e Shkodrës për shkak të kushteve të papërshtatshme ekonomike dhe gjeografike. Popullsia e sanxhakut të Shkodrës ishte e përqëndruar kryesisht në trevat fushore me ekonomi të zhvilluar bujqësore-blegtorale, në rrafshnaltat në viset kodrinore, dhe më pak në trevat malore me ekonomi kryesisht blegtorale.

Me kapërcimin e pasojave negative të pushtimit osman dhe me stabilizimin deri në një farë mase të jetës ekonomike, shoqërore e politike të vendit në shek. XVI, popullsia në vitin 1582 ishte shtuar, ku më shumë e ku më pak në të gjitha trevat e sanxhakut të Shkodrës.

Në ultësirën e Shkodrës ajo ishte rritur më shumë se dy herë e gjysmë, jo vetëm në sajë të shtesës natyrore, por edhe të zbritjes dhe vendosjes në fushë të fshatarëve të ardhur nga Malësia, sidomos nga viset e Hotit e të Kelmendit popullsia e të cilëve ishte pakësuar. Tokat e lira pas shpopullimit në shek. XV dhe kushtet më të mira ekonomike dhe gjeografike të fushës së Shkodrës e bënë të mundshme vendosjen e malësorëve në këto zona. Edhe në Malësinë e Shkodrës me gjithë shpërnguljen e lartpërmendur popullsia ishte shtuar mjaft. Në trevat e Pejës, Suhogërlës dhe në viset e Bihorit ishte shtuar më pak, kurse në trevën e Altun-ilisë ishte pakësuar. Shtimi jo i madh në trevat e Rrafshit të Dukaqinit të kuptohet se prej këndeje duhet të ketë pasur ikje të elementëve të krishterë nga pakica serbe, dikur sunduese po-

litikisht por tashmë në kushte jo të favorshme të krijuara nga eliminimi i sundimit serb, nga dobësimi i pozitës mbizotëruese të kishës ortodokse serbe dhe nga përhapja e procesit të islamizimit.

Pushtimi osman, me gjithë pengesat dhe vështirësitë që solli, nuk mundi të pengonte rigjallërimin e forcave njerëzore, e këtij elementi kryesor në sistemin e forcave prodhuese. Veprimi i faktorëve politikë, ekonomikë, shoqërorë, ndonëse sollën herë kthesa prapa të përkohshme, frenuan e i ngadalësuan ritmet, ata nuk mundën dhe nuk mund të ndalnin zhvillimin e përparimin e shoqërisë shqiptare edhe në aspektin demografik.

Trevat e sanxhakut të Shkodrës në fund të shek. XV, sipas regjistrimit të vitit 1485, karakterizoheshin nga një ekonomi bujqësore të gërshetuar me atë blegtorale në çdo zonë, duke pasur përparësi diku bujqësia dhe diku blegtoria në përshtatje me kushtet ekonomike dhe gjeografike të vendit.

Sipas kushteve të terrenit kultivoheshin një numër i madh kulturash. Në zonat fushore e kodrinore si ato të Ultësirës së Shkodrës e të Rrafshit të Dukagjinit kishte shumë llojshmëri më të madhe ku mbisundonin drithërat e bukës, perimet, pemët (sidomos rrushi). Një numër më i oaktë kulturash kultivoheshin në krahinat malore të Bihorit dhe veçanërisht të Malësisë së Shkodrës, por edhe aty, ndonëse në sasi të paktë mbilleshin gruri dhe elbi.

Në të gjitha trevat gruri ishte kultura me përhapje më të gjerë në krahasim me kulturat e tjera dhe sillte të ardhura të konsiderueshme. Pas tij vinin elbi, thekri, meli etj. Nga frutat ishin më të përhapura rrushi dhe kumbullat.

Fshatari me përvojën e vet tradicionale përcaktonte vendin e kulturave të veçanta sipas terrenit dhe rëndësisë që ato kishin në jetën ekonomike të vendit. Në kushte të ndryshme natyrore doemos kulturat zinin një vend jo të njëjtë në ekonominë bujqësore të sanxhakut të Shkodrës. Kjo shprehet ndër të tjera nga shumata e të ardhurave që vileshin prej tyre në zonat përkatëse dhe që kalonin në dobi të feudalëve. Midis këtyre vendin më të rëndësishëm e zinin drithërat, kurse në drithërat prodhimi më i madh arrihej në zonën e Rrafshit të Dukagjinit e të Ultësirës së Shkodrës. Pas tyre vinte vreshtaria në trevat me ekonomi mbizotëruese bujqësore, kurse në trevat malore ishte shumë e paktë. Vendi më pak të rëndësishëm zinin kopshtaria, pemëtaria. Të ar-